

AFRIKA MÜZİK EVRENİ

HASAN NİYAZI TURA

Y

ALNIZ yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla değil, müzik ve dans kültürüyle de zengin ve cömert bir kıtadır Afrika. Bu

özellikleriyle sömürgeci Batılı güçlerin doymak bilmez iştahlarının her zaman hedefinde olmuştur. Batılılar, Afrika kıtasının yalnızca ele geçirdikleri devasa doğal kaynaklarını değil, insanlık tarihinin yüzkarası köle ticaretiyle yurtlarından kopardıkları Afrikalı insan gücünü de emelleri uğruna pervasızca kullanmışlar; kıtanın meyvelerinden bencilce istifade etmişlerdir. Ne tuhaftır ki bugün Batı medeniyetine mal edilen *caz*, *blues* gibi müzik türlerinin kökeninde aslında Afrikalı insanlar ve onların müzikleri yatmaktadır.

Afrika müziği belki de insanlık tarihiyle yaşittir, desek abartmış olmayız. Tarih öncesi çağlarda müzik ve dansın Afrika insanının hayatında yeri olduğunu gösteren arkeolojik deliller mevcuttur. Bu deliller arasında 1956 yılında Cezayir’de Fransız etnolog Henri Lhote’un, sonradan UNESCO dünya tarihî mirası listesine alınan, Tassili n’Ajjer yaylasında bulunduğu kaya resmi, neredeyse 8 bin yıl önce yaşamış avcılarının bugün aynı topraklarda yaşayan torunları gibi bir müzik ve dans kültürüne sahip olduğunu düşündürmesiyle öne çıkmaktadır.

6 bin yıl öncesine uzanan kadim Mısır medeniyetinde müziğin önemli bir yere sahip olduğunu, arkeolojik kazılarda bulunan çalgılardan ve tapınak duvarlarındaki resimlerden görmek mümkündür. Müziğin kullanım alanı, rahiplerin halkla beraber dans ederek tapındıkları gizemli ayinlerden, gündelik hayatta özellikle kadınların dansla şarkıyı birleştirdikleri eğlence müziklerine kadar uzanmaktadır. Sümer medeniyetiyle alışverişinden ötürü Mezopotamya kültürüyle pek çok ortak özellikleri olan Mısır müziğinde

kullanılan çalgılar da büyük çeşitlilik göstermektedir: Flüt, üçgen arp, kitara, darbuka, sistrum ve su orgu, oldukça ileri bir müzik yaşantısının varlığının göstergesidir ve günümüzdeki çalgıların geçmişleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Ayrıca, Yunan felsefesinde müzik ile ilgili, seslerin birbirlerine nispetlerini hesaplayıp tespit etmek gibi en önemli araştırmaları yapan Pisagor’un bu bilgileri Mısır’daki Menfis Tapınağından edindiği ileri sürülmektedir.

Müslüman medeniyet tarihinin zirvesinde, Endülüs Emevi Sarayının müzisyeni ve belki de günümüz İspanyol müziği flamenkonun temellerini attığı düşünülebilecek Ziryâb (Ebü’l-Hasen Alî b. Nâfi‘, ö. 852) da, Halife Harun Reşid döneminde Bağdat’tan ayrılıp Endülüs’e vardığı yolculuk zarfında evvela Kahire’de, sonra da dönemin bütün âlim ve filozoflarının toplandığı, Müslümanlarca büyük önemi haiz, bir çekim merkezi olan Kayrevan’da (bugün Tunus’ta) bulunmuş ve sanatını geliştirmiştir.

Günümüzde Batılı müzikbilimcileri, Kuzey Afrika’da yerleşik İslam medeniyetinin müziğini Arap kültürüne ait saymakta ve bu memleketlerin müziklerini, her ne kadar Afrika’ya mahsus özelliklerin Arap kültürü ile harmanlanmış olduğu gerçeğini kabul etseler de genel olarak kıta müziğinden hariç tutmaktadırlar. Mamafih bu yaklaşım, Müslüman Kuzey Afrika ülkelerinin asırlarca huzur içinde yaşadıkları Osmanlı medeniyetinden koparılıp sömürgeci Batılı güçlerin boyunduruğuna girdikleri ve millî varlıklarını baskı ve dayatmalara karşı müzikle sürdürdükleri gerçeği karşısında anlamını yitirmektedir. Özellikle Cezayirli şarkıcı Raşid Taha ile, *rai* müzik türünün temsilcilerinden Halid Hacı İbrahim, ya da sahnelerde bilinen adıyla Khaled, kayda değerdir. Yine aynı şekilde ülkesinde bir

millî kahraman sayılan Mısırlı şarkıcı Ümmü Gülsüm’ü (1898-1975) de yeri gelmişken anmak gerekir. Tunuslu müzisyen ve müzikbilimci Salah el-Mehdi (1925-2014) de müzikbilim alanında anılması gereken saygın bir müzisyendir.

Kuzey Afrika’yı geçip kıtanın Sahra Çölünden Ümit Burnuna kadar geri kalanına baktığımızda, hepimizin hayalinde sanki bu dev coğrafyada her şeyiyle aynı, yekpare bir Afrika kültürü olduğu düşüncesi canlanıyor, değil mi? Oysa, aslında sömürgeci Batılıların zapt ettikleri toprakların yerlilerini yok saymalarından kaynaklanan bu yekparelikten sıyrılıp araştırmaların sonuçlarına göz attığımızda, kıtanın öyle zannedildiği gibi homojen bir kültüre sahip olmadığını görebiliyoruz. Birbirinden kilometrelerce uzakta yer alan Sahraaltı Afrika ile Güney Afrika’da benzer müzik türlerinin bulunması, aslında sadece buralarda yaşayan ve 700’ün üstünde farklı lisan konuşan toplumların müziksel köklerinin Afrika’ya ait olmasının değil; zaman içinde farklı gelenek, örf ve âdetlerin gerek ticaret gerekse de savaşlar sonucu iç içe geçmesinin neticesidir ve bu akraba müzik gelenekleri, Batılı veya Doğulu diğer toplumlardan rahatlıkla ayırt edilebilecek büyük bir aileyi oluşturur.

Afrika toplumlarının müziklerindeki çeşitliliğin, çevre koşulları ve tarihlerinin izlediği seyirdeki farklılıklar başta olmak üzere çok sayıda sebepleri vardır. Savanlarda yaşayanların kültürleriyle ormanlarda yaşayanlarınkı çok farklı olsa da bu toplumlar izole değildirler, birbirleriyle kültürel alışverişleri vardır. Bu etkileşime ve iç içe geçmeye çarpıcı bir örnek olarak, Afrika kökenli bir çalgı olup günümüzde klasik Batı müziği senfoni orkestralarının içinde yerini pekiştirmiş ksilofonun Ni-ger-Kongo dil ailesi boyunca batıdan doğuya kıta boyunca uzanan kullanım

alanı gösterilebilir. Aynı biçimde, isimleri benzer şekilleri farklı veya tam tersi, isimleri farklı şekilleri aynı müzik türlerine kıta boyunca rastlamak mümkündür. Sözgelimi, Gana'nın savaşçı kabilelerinin *asafo* adını verdikleri müzikli savaş dansına, ülkenin başka bölgelerinde başka isimle rastlanabiliyor veya ülkenin kuzeyinde görülen *jongo* türü, Benin'de, hatta kimi komşu Müslüman toplumlarda da *kete*, *katanto* vb. isimler verilerek icra edilebiliyor.

Yeri gelmişken Afrika müziğinde dansı yok saymanın abes olduğunu belirtmemiz gerekir. Müzik hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın mutlaka dans ile birlikte sergilenmektedir. Bunun sonucunda Afrika müziğinde ritmik unsurlar güçlenip gelişerek adeta bir ritmik çok seslilik oluşturmuştur.

Afrika müziğinde ritimden sonra söz edilecek en önemli unsurlardan biri de kullanılan çalgılardır. İlk bakışta Afrika müziğini sadece davullardan ibaret

sanmak kolayca düşülebilecek bir hata-
tadır. Afrikalıların kullandıkları müzik
aletleri çok geniş bir çeşitliliğe sahiptir
ve tarihsel kökleri çok eskilere dayanır.
Örneğin tarih öncesi çağlarda avcılar
ok atmak için kullandıkları yayların,
aslında ilk önce müzik aleti olarak
tasarlandıklarını düşünen bilimadamlarının sayısı az değildir. Kıtaya özgü *enanga* (veya *ennanga*), *kundi* gibi yerel arpların bu yaylardan türediği söylenebilir. Ayrıca Sahraaltı Afrika'nın en dikkat çekici çalgıları Kamerun ve Orta Afrika Cumhuriyetinde *ennedi* adıyla rastlanan arplardır.

Günümüzde kullanılan pek çok vurmalı çalgının kökeni Afrika'ya uzanır. *Mbila*, *gyl*, *balafon*, *silimba* gibi çalgılar ksilofonun Afrikalı atalarıdır.

Afrika çalgılarını dört ana grupta toplamak mümkündür:

1. Kendinden tınlayan çalgılar (*idiophone*): Yapıldıkları malzeme itibarıyla başka bir malzemeye ihtiyaç olmaksız-

zın ses üretebilen yarı davul, çingirak gibi yalnızca sabit ses çıkaran çalgılar, kıtanın hemen tamamına yayılmıştır. Aynı yapı özelliklerinde olup melodi de çalınabildiği için parmak piyanosu olarak bilinen *mbira dza vadzimu*, *kan-gobela*, *kalimba* gibi çalgılar da Batılılarca *lamellaphone* olarak sınıflandırılır. Bunların yanı sıra yukarıda bahsettiğimiz tahta ve kemikten yapılan ksilofon çeşitleri, *marimba* adıyla Güney ve Doğu Afrika'da, *balo* (veya *balafon*) adıyla Batı Afrika, *baan* olarak Burkina Faso'da ve *amadinda* (veya *akadinda*) adıyla Uganda'da görülür.

2. Telli çalgılar: Yukarıda anılan başta *enanga* olmak üzere muhtelif arplar ile müzikal yaylar, lirler, kemanlar, lavtalar, kanunlar bu sınıfta sayılabilir.

3. Nefesli çalgılar: Kavallar, düdüklü, kamışlı zurnalar, borular ve boynuzlar, örneğin hayvan boynuzundan yapılan *k'afu*, metal borudan yapılan *kakaki*, 2010 yılında Güney Afrika Dünya

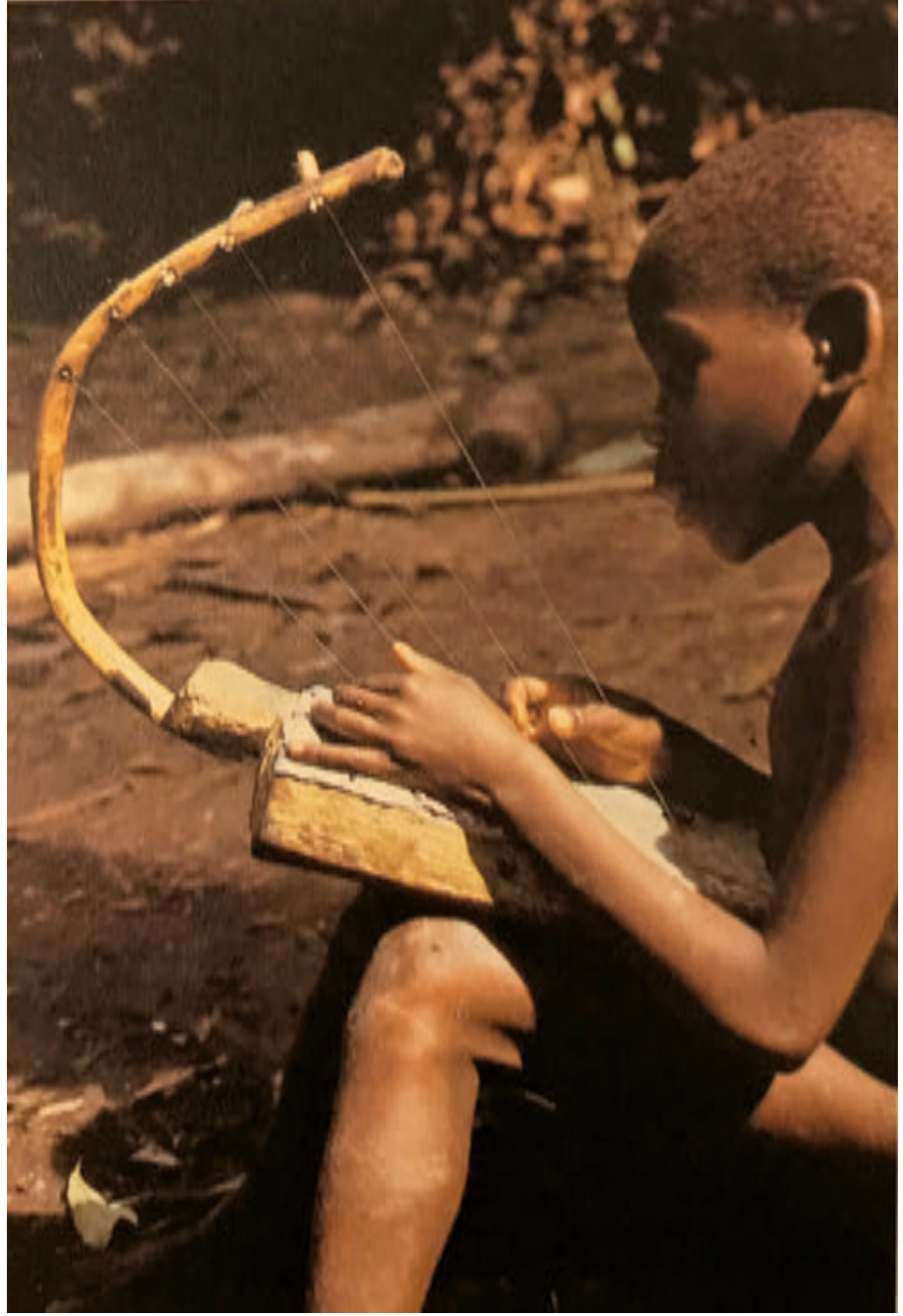
Kupasında hepimizin tanıdığı, sabit bir ses çıkaran *vuvuzela* gibi.

4. Zarlı çalgılar ve vurmali çalgılar:

Gövdeleri deri ile kaplı, el ile vurularak çalınan davullardır. Gövdelerinin şekilleri itibariyle genellikle kum saati, kadeh ve kazan şeklinde olmak üzere üçe ayrılan bu çalgılar ritmik özellikleriyle Afrika müziğinin kalbini oluşturur.

Günümüzde Afrika'nın şehirleşmiş bölgelerinde ortaya çıkıp gelişen müzik tarzlarından da bahsetmek yerinde olacaktır. Malili Ali İbrahim Farka Touré, Salif Keita ve aslen Gineli olup müzik öğrenmek için geldiği Mali'de Keita ile birlikte çalışıp onun halefi olan Mory Kanté ile Toumani Diabaté, Mali'den yetişen en ünlü Afrikalı müzisyenler arasında ilk akla gelenlerdir. Baaba Maal, Ismaël Lô (Senegal) ve Ayub Ogada (Kenya) çalışmalarıyla öne çıkan diğer Afrikalı müzisyenler arasındadır.

Müziğin Afrika siyasi hayatında etkin rol oynadığı belki de en çarpıcı örnek Güney Afrika'da karşımıza çıkar. 20. yüzyıl boyunca ülkedeki beyaz azınlığın Afrikalı çoğunluğa baskı ve dayatma ile uyguladığı insanlık dışı *apartheid* rejimine karşı direnişte müzik en ön sırada yerini almıştır. 1950'lerden 1990'lara değin uzanan ve Vuyisile Mini –zorba *apartheid* rejimi tarafından idam edilmiştir–, Miriam Makeba, Abdullah İbrahim gibi müzisyenlerle bayraklaşan ve yerel halk için manevi değeri büyük olan bu müzikle protesto geleneği, bugün yine yerel halk tarafından beyaz azınlığın mahallelerinde sergilenerek sürdürülmektedir. **Z**

KAYNAKÇA

- 1 Fazlı Arslan, Fatih Erkoçoğlu. "Ziryâb." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ziryab>
- 1 Yalçın Çetinkaya. "Siyah Afrika'nın Beyaz Müzikleri." *Yeni Şafak* (19 Haziran 2016) <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yalcincetinkaya/siyah-afrikaunin-beyaz-muzikleri-2029811>
- 1 Joseph Hanson Kwabena Nketia. *The Music of Africa*. New York: W.W. Norton & Company, 1974.
- 1 Donald Keith Robotham, Gerhard Kubik. "African Music." *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/art/African-music>
- 1 *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Second Edition. Oxford University Press. 1. Cilt "Afrika" maddesi.